

Geliş (Recieved): 10-11-2025
Kabul (Accepted): 25-12-2025

Araştırma Makalesi/Research Article

Kültürel Bellek Aracı Olarak TFA Dergisi ve Efsane Konulu Yazıları ***

Anastasiia Zherdieva*
Çiğdem Kara**

Zherdieva, A. – Kara Ç., *Türk Folklor Araştırmaları/Turkish Folklore Research journal*. 2026-I. Sayı/No. 372, 9-37. e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfa105. <https://turkfolklorarastirmalari.com>

Öz

Bu çalışmada, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi (TFA) ve bu derginin 1949-1980 yılları arasında çıkmış 366 sayısındaki efsane türünü işleyen yazılar konu edilmektedir. Söz konusu dönemde TFA, uzun yıllar folklor alanında yayın yapan tek dergi olmuştur. Dergide, Türkiye coğrafyasının hemen her yerinden, folklorun hemen her konusunda derleme ve inceleme yazıları yayımlanmıştır. Amacımız derginin ve efsane konulu 132 yazının kültürel bellek olarak niteliklerini tartışmaktır. Çalışmada kültürel bellek kavramı, Halbwachs'ın çizdiği çerçeveden kullanılmaktadır. Efsane içeriklerinin sakladığı kültürel bellek konusunun ele alındığı kısımda, hem Jason'un efsanelerin gerçeklik boyutunu oluşturan yer, zaman ve deneyim yakınlığı görüşünden hem de Assmann'ın belleğin görüntüleme teknikleri olan zaman ve mekâna bağlılık, gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulmasından yararlar-

* Dr, Öğr.Üyesi. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Halkbilimi Bölümü | Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of Folklore. zherdieva@ankara.edu.tr. ORCID ID 0000-0003-2667-1294

**Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü | Anadolu University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature. cigdemk@anadolu.edu.tr. ORCID ID 0000-0002-6059-6382

***Bu araştırma, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje numarası: SBA-2025-4116.

***Bu makale, Ankara'da 4-7 Kasım 2025 tarihlerinde gerçekleştirilen HÜTKAM Kültürel Bellek-2025 Sempozyumu'nda sözlü sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

nılmaktadır. Çalışma sonunda elde edilen bulgulardan bazıları şöyledir: Dergi, ilk döneminde, dört konuda kayıt tutarak bir dış bellek işlevi görüyordu: folklor öğretimi, folklorcuların tanıtımı, güncel folklor olayları ve sivil folklor arşivi. Dergide yayımlanan efsane konulu yazılarsa şu üç konuda kültürel bellek niteliğine sahiptir: 1. Türkiye folklor çalışmalarında efsane türünün kavranışını kaydetme. 2. Efsane araştırmalarının Türkiye'deki gelişimini tutma. 3. Türkiye sahasındaki çoğu sözlü olarak yaşayan efsanevi kültürel olay, kişi, durum ve değerler, başka bir deyişle efsanenin içeriği aracılığıyla hatırlanmak istenenleri koruma. Sonuç olarak folklor çalışmaları kadar farklı kültür topluluklarının yaşamı, bakış açısı ve değişimini kayıt altına alan TFA, folklorik kültür tarihinin önemli bir bellek aracıdır.

Anahtar sözcükler: TFA, efsane, kültürel bellek, Türkiye folklor araştırmaları tarihi

The TFA Journal and its Articles on Legends as a Mediator of Cultural Memory^{**}**

Abstract

This study examines articles on legend genre published in the Turkish Folklore Research Journal (TFA) between 1949 and 1980, in 366 issues. During this period, TFA was the only journal publishing in the field of folklore in Turkey. The journal published collection and analysis articles on almost every topic of folklore from almost every region of Turkey. Our aim is to discuss the 132 articles on legends as cultural memory. In this study, the concept of cultural memory is used within the framework outlined by Halbwachs. In the section on cultural memory preserved in the content of legends, we draw on both Jason's view of the proximity of place, time, and experience that constitutes the reality dimension of legends and Assman's techniques of visualizing memory, namely attachment to time and place, attachment to the group, and the history reconstruction. Some of the conclusions drawn at the end of the study include: The journal served as an external memory by keeping records on four topics: folklore studies, introduction of folklorists, current folklore events, and civil folklore archives. The articles on legends published in the journal have a cultural memory function in the following three areas: Recording the understanding of the legend genre in Turkish folklore studies. Second, documenting the development of legend research in Turkey. Third, preserving the legendary cultural events, individuals, situations, and values that are orally transmitted in Turkey. In other words, preserving what is to be remembered through the content of the legend. In conclusion, TFA, which records the lives,

**** This work has been supported by Ankara University Scientific Research Projects Coordination Unit under grant number SBA-2025-4116.

This article is an expanded version of the paper oral presented at HÜTKAM the Cultural Memory Symposium held on 4-8 November 2025 in Ankara, Turkey.

perspectives, and changes of different cultural communities as well as folklore studies, is an important memory tool for folkloric cultural history.

Keywords: TFA, legend, cultural memory, folklore research history of Turkey

Giriş

TFA, tam adıyla *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Türk folklor¹ çalışmaları tarihine iki defa giriş yapar. İlk sayısı 1949'da (Y. 1, S. 1 [Ağustos]) ıkar. 1980'e (Y. 31, C. 19, S. 366. [Ocak]) kadar da 31 yıl boyunca her ay yayımlanır. Bu ilk döneminde İhsan Hınçer (1949-1963) ve Bora Hınçer (1964-1980) editörlük görevini üstlenir (Görsel 1). TFA, bu süre zarfında toplam 366 sayı çıkar ve bu sayılarda 4.404 makale yayımlanır (Baraz vd., 1986, s.3). Bunlar folklorun hemen her çalışma alanından yazılardır. Tıpkı konu çeşitliliğinde olduğu gibi, yazıların derlendiği, betimlediği yerler de oldukça geniş olup neredeyse tüm Türkiye coğrafyasını kapsamaktadır. Bu kapsayıcı yön kadar, uzun bir süre alanında tek dergi olmasının da etkisiyle TFA iki önemli işlevi karşılar; hem bir folklor arşivi hem de türleri ve bunları araştırıp kayda geçirmeyi öğreten bir okul görevi görür.

Görsel 1. İhsan Hınçer, TFA dergisinin editörlüğünü Bora Hınçer'e devrediyor, Kasım 1964.

Fotoğraf, Bora Hınçer'in arşivinden alınmıştır.

Dergi, yayın faaliyetlerini 43 yıl durdurur. 2023'te Metin Karadağ editörlüğünde, Türk Folklor Araştırmaları Derneği Dergisi tam adıyla, farklı bir periyodikle (Temmuz ve Ocak) 367. sayı ile yayın hayatına ikinci kez başlar ya da kaldığı yerden devam eder.²

Derginin ilk döneminde yayımlanan yazıların önemli bir kısmı sözlü edebiyat üzerine olup işlenen türlerden biri de efsanedir. Biz bu çalışmada, TFA'ya ve TFA'nın ilk döneminde yayımlanmış efsane türünü işleyen yazılara odaklanmaktayız. Verilerin kaynağı, "1949-1980 Yılları Arasında Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde Yayımlanan Efsane Metinlerinin Çözümlemesi" adlı, devam etmekte olan bilimsel araştırma projesidir. Proje kapsamında efsane türüyle ilgili şu ana dek incelenen 132 yazı, bu çalışmanın da konusudur.

Bu yazıda, TFA dergisi ve derginin ilk döneminde yayımlanmış 132 efsane konulu yazı birer kültürel bellek aracı olarak ele alınmaktadır. Amacımız, Assmann (2001), Halbwachs (2017), Lotman (1992), Nandy (1995) ve Nora'nın (2022) kültürel bellek konusundaki görüşlerinden de yararlanarak derginin ve efsane yazılarının sakladıkları bilgi çeşitliliğini ortaya koymak ve bellek olarak önemini tartışmaktır.

1. TFA'nın Kaydettikleri

Halbwachs'dan yola çıkarak, bellek tiplerini dört başlıkta toplayan Assmann'ın (2001, ss. 24-26) bellek tipleri şöyle tanımlanabilir: Bir, gündelik yaşam kültürünün üzerine kurulduğu, davranışlarda saklanıp davranışlarla hatırlanan, yinleme, kurallar ve taklitlerle ezberlenen, *mimetik bellek*. İki, gündelik, ticari ya da özel, bir yüzükten bir kente kadar çok çeşitli ebat ve nitelikteki nesnelerin, maddi kültür ürünlerinin barındırıp öğrettiği *nesneler belleği*. Üç, simgelerden yararlanarak geliştirilmiş her türlü dili kapsayan *iletişimsel bellek*. Dört, "İnsan belleğinin dış boyutu" olan ama bireyselden çok toplumsal niteliğe sahip, diğer üç bellek tipinden de yararlanan *anlam aktarımı* ya da *kültürel bellek*. "Kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak" gelenekler de kültürel bellektir (Assmann, 2001, s. 26).

TFA'nın tüm bu bellek tiplerinin hepsi birden olduğu söylenebilir. Bir dönemin teknikleriyle basılan, ciltlenen, koleksiyonları oluşturulan, sahaflarda ticari değere sahip bir dergi olarak nesneler belleği içinde kabul edilebilir. Dili, görsel malzemeyi (fotoğraf, çizim, gravür, desen, reklam vb.) ve edebiyatı, sözlü kültürü, akademik anlatım tarzlarını

kullanmasıyla iletişimsel belleğin de bir parçasıdır. TFA, folklorculara türleri, alan araştırması yapmayı ve yazmayı, kültürleri anlatmayı, folklorcuların sorumluluklarını da öğrettiği, kalıp sunduğu için aynı zamanda mimetik bellek olarak da düşünülebilir. Son olarak TFA, akademisyen ve araştırmacılardan oluşan bir topluluğun uzun bir tarihsel dönemi kapsayacak şekilde Türkiye folklorunun gelişimini ve Türkiye'nin folklorik ürünlerini kaydeden bir kültürel bellek olarak nitelenebilir.

TFA'nın kültürel bellek aracı olarak kaydını tuttuğu bilgi grupları aşağıda dört alt başlıkta ele alınmaktadır.

1.1. Folkloru, Folklor Konularını, Derleme ve Raporlaştırma Yöntemlerini Öğretme

TFA, akademik folklor çalışmalarının ve yayın mecralarının kapanmalarla giderek daraldığı bir evrede yayımlanmaya başlar. Akademilerde (Ankara Üniversitesi) folklor 1948'de bitmiştir ve 1960'ların ikinci yarısına kadar (Atatürk Üniversitesi) bir daha gündeme gelmemiştir. Halk Bilgisi Haberleri, Halkevleri ve Halkevleri dergileri gibi Türkiye genelinde bilinen, etkili olan dergiler de kapanmıştır. Bu ortamda, Millî Folklor Enstitüsü 1966'da kurulunca dek TFA sadece bir dergi değil halkbilimi çalışmalarının merkezi ve bir okul olur. (Gürçayır Teke, 2016, s. 90; Çobanoğlu, 2023, s. 59)

Derginin sahibi ve editörü İhsan Hınçer, ilk sayısında derginin amacını şöyle belirtmiştir: "Türk Folklor Araştırmalar dergisini çıkarmaktaki gayemiz, memleket folkloruna hizmet etmek ve bu ilim şubesi ile uğraşanları, bir dergi kadrosu içinde toplamaktır." (Hınçer, 1949, s. 1). Ama sadece folklor metinlerini değil, aynı zamanda bunların analizini ve sınıflandırılmasını da yayımlamayı hedefler (Hınçer, 2023, s.11).³ Örneğin, Halk Folkloru Enstitüsü müdürü C. Öztelli'nin "Folklorun konusu ve derleme metodu" başlıklı makalesi o dönem için önemli bir yazıdır (Öztelli, 1967, s. 1). N. Orkun (1954, s. 322), "TFA" öncesinde Türkiye'de folklor araştırmalarının ne bir yöntemi ne de bir düzeni olduğunu ileri sürmüştür. Bu açıdan derginin ortaya çıkışı, folklorda bilimsel yaklaşıma giden yolda atılan ilk adım olarak yorumlanabilir. Buna rağmen "derleme seferberliği" nin dinginleştiği bir dönemde yayına başlayan (Gürçayır Teke, 2016, ss. 91-97) TFA'da daha çok saha araştırmalarının sonuçları yayımlanır.

1.2. Folklorcuların Kaydını Tutma ve Tanıtma

Dergi araştırmacıların sadece yazılarını yayımlayarak değil kitap tanıtımları, konferans duyuruları ve yardım çağrılarıyla onları camiaya tanıtır, folklor alanındaki görünürlüğünü ve etkilerini artırır. Folklorcuların ölüm haberlerini yas yazılarıyla paylaşarak (Görsel 2), onlar için özel sayılar çıkararak folklorcuları hem anar hem de folklor tarihine kayıt eder.

NACİ KUMU DA KAYBETTİK

Naci Kum, kırk sene yurdun muhtelif yerlerinde mahallî araştırmalarıyla tanınmış bir ilim adamı idi. Vakitsiz ölümünün, onu tanıyanları derin bir üzüntü içinde bırakacağı şüphesizdir.

16/17 Ocak 1952 gecesi şiddetli bir kalb krizinden sonra vefat eden Naci Kum, 1898 de Seydişehirde dünyaya gelmiştir. Babası mülâzım Atabekli Hafız Mehmet Efendidir.

Naci Kum, Edirne ve İstanbul Askeri idadisinin son sınıfına kadar okumuş, sonra Isparta idadisi beden terbiyesi öğretmenliğine tayin edilmiştir. 1937 de Kayseri, daha sonra Bursa ve en son olarak Adana Müze Müdürlüklerinde bulunmuştur.

Vazife gördüğü yerlerde daima muhiti tetkik ederek, durmadan çalışmış, bunları yayınlamaktan büyük bir zevk duymuştur. Tetkik ettiğim evrakı arasında, çocuklarına bıraktığı vasiyetname mahiyetindeki hatıralarının sonunda «Fertler fânî, hayat ve ervah bâkidir» diyor.

Değerli araştırmaları her zaman ilim adamlarının dikkatini çekmiştir.

İstanbul, Ankara, Adana, Bursa, Antalya, G. Antep, Kayseri, Konya gibi muhtelif illerimizde çıkan yirmi beş kadar dergide makaleleri yayınlanmıştır. Günlük gazetelerde de yüzlerce makalesi vardır.

Kemâlname (1931), Şifa Destanı (1943), Eshab-ı Kehf (1951) basılmış eserleridir.

Henüz basılmamış tetkik eserleri de (Seyit Ali - Kızıl Deli ve evlâtları), (Fâlûsler - müzelerimizde tenasül uzuvları tak-

Merhum Naci KUM

disine ait eserler), (Turistik Güney Bölgesi, Kılavuzu), (Ispartalı Seyrani) dir. Bir de (Adana Vilâyeti Mütessesimleri ve Valileri) vardır ki, Adana valiliği tarafından satın alınarak bastırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca kendi yazdığı nefes ve şiirleri mevcuttur.

Refikasile oğlu M. Necati Kum'a başsağlığı diler, merhuma Allahtan mağfiret niyaz ederiz.

C. Ö.

Görsel 2. Vefat haberi. TFA, 1952 (Şubat), Sayı 31, s. 492

TFA'nın Anadolu'nun farklı yerlerindeki öğretmenlerce hem yazı hem de abonelikle desteklendiğine dikkat çeken Albayrak (2012), dergide "en çok yer alan" yazarları "yer alış sırasına göre" şöyle sıralar:

"M. Halid Bayrı, S. Yaver Ataman, İhsan Hınçer, M. Fahrettin Kırzioğlu, Cahit Öztelli, H. Zübeyr Koşay, Hikmet Dizdaroğlu, Z. Fahri Fındıkoğlu, M. Şakir Ülkütaşır, H. Bedi Yönetken, Bora Hınçer, Şükrü Elçin, A. Rıza Önder,

Münevver Alp, Metin And, Nejat Birdoğan, Mehmet Önder, A. Kutsi Tecer, Malik Aksel, M. Adil Özder, Muammer Kemal Özergin, İshak Sunguroğlu, Saim Sakaoğlu, A. Süheyl Ünver, Aydın Oy, İbrahim Aslanoğlu, M. Sabri Koz, İ. Ünver Nasrattınoğlu, Şevket Beysanoğlu, Nail Tan, Türker Acaroğlu, Nevzat Gözaydın, Kâmil Toygar, A. Edip Uysal.”

Albayrak (2012), “Dergide daha az görülen diğer önemli” isimleri de sıralar:

“N. Sâmî Banarlı, B. Rahmi Eyüboğlu, E. Cem Güney, Naki Tezel, Osman Nuri Ergin, Abdülbaki Gölpınarlı, Fethi Gemuhluoğlu, İ. Hakkı Konyalı, R. Ekrem Koçu, M. Tahir Alangu, Muzaffer Sarısözen, V. Cem Aşkun, H. Ziya Ülken, Turgut Günay, O. Şaik Gökyay, Muzaffer Erdoğan ve Bilge Seyidoğlu.”

Bu isimlerin kaleminden çıkan yazılar, bu alanda çalışmak isteyenlere hem alan araştırması hem de araştırmaların kayda geçirilmesi konusunda birer örnek oluşturur.

1.3. Güncel Folklor Platformu Olarak Folklor Olaylarını Tanıtma ve Duyurma

TFA folklor alanındaki gelişmeleri kaydedip her türlü etkinliğe sayfalarında yer verir. Ayın folklor olaylarını, yarışmaları, festivalleri, uluslararası toplantıları, konferansları ve folklorik gezileri kısa haber ya da makale olarak duyurur. Böylece dönemin genel bir folklor görünümünü sunar. Sadece akademik yazılar değil, anılar, şiirler gibi farklı edebî türlere de yer veren dergi, bir dönemin akademik ya da kamusal folklorik ortamını da yansıtır.

1.4. Türkiye Folklor Arşivi

Örnek'in (1977, ss.101-102) TFA'yı tanıtırken şu dört yönünü öne çıkardığını söyleyebiliriz: Bir, zengin folklorik bilgiyi farklı belge tipiyle sunması; “Türk halkbiliminin hemen bütün konularını ilgilendiren yazı, makale, araştırma, inceleme, derleme, gözlem, olay, fotoğraf, resim ve çizimi” içermesi. İki, yurt dışında da tanınması. Üç, uzman araştırmacılar kadar “halk yaşamına ve kültürüne ilgi duyan nice heveslinin derlemelerine” yer vermesi. Dört, halkbilimi alanında çalışanlar kadar Türk kültürü üzerine incelemeler yapanların da yararlanabileceği zengin bir veri kaynağı.

Tan (1979, s. 8843), sadece TFA'nın değil, İhsan Hınçer'in yayımladığı *Folklor Postası* dergisinin de “Türk Folkloruyla ilgili binlerce derleme ve araştırmanın yer aldığı bir büyük folklor arşivi” olduğunu belirtirken, Bora Hınçer TFA'yı “Halk Bilimi hazinesi”

olarak nitelendirir (Hınçer, 1980, s. 8878). TFA'da çıkan yazıların Sedat Veyis Örnek'in⁴ önerdiği kadrolara göre sınıflandığı bir indeksle (Baraz vd., 1986) bu yorumlar somutlaşır. Dolayısıyla derginin ulusal çapta sivil bir folklor arşivi görevini de gerçekleştirdiği iddia edilebilir.

Dergi, belli aralıklarla yayınlarının konu ve yazar adlarına göre indekslerini yayımlar. 1959'da (S.120) I.-V. ciltlerdeki 1.-120. sayıların; 1967'de (S.216) VI.-X. ciltlerdeki 121.-216. sayıların; 1975'te (S.306) 11.-15. ciltlerdeki 217.-306. sayıların indeksini yayımlar. Bu şekilde binlerce sayfaya dağılmış yazılar daha ulaşılabilir bir hale gelir.

Derginin Türkiye folklorunun coğrafi ve konu açısından böylesi geniş çaplı kaydına sahip nadir bir yayın olması, sonraki kuşakların da ilgisini çeker. Derginin her sayısının içeriği, özel sayıları, yazar ve eser adı gibi farklı açılardan yapılmış indeksleri yüksek lisans tezi olarak hazırlanır (Gündoğan, 2008). Dergide yayımlanmış masallar (Urhan, 2020) ve halk hekimliği (Algın 2007'den aktaran Bekki, 2021) konulu yazılar üzerine incelemeler yapılır. Sözlü anlatım türleri (Akbulut, 2021) ve müzik konulu yazıların (İstanbullu, 2016) da bibliyografyası hazırlanır. TFA'nın ilk döneminde yayımlanmış efsane konulu yazıların indeksinin çıkarılması ve bu metinlerin incelenmesini hedefleyen projemiz de TFA'nın belleğinden yararlanan çalışmalardan biridir.

2. TFA Efsanelerinin Hafızası

Bu çalışmaya da temel olan proje kapsamında yaptığımız inceleme sonunda, TFA'nın ilk döneminde yayımlanmış efsane konulu ya da efsane içeren 132 yazı üzerinde çalışmaktayız. Bu yazıların en az üç konuda bellek işlevi gördüğünü düşünmekteyiz:

1. Türkiye folklor çalışmalarında efsane türünün kavranışı.
2. Efsane araştırmalarının Türkiye'deki gelişimi.
3. Ağırlıklı olarak Türkiye sahasındaki çoğu sözlü olarak yaşayan efsanevi kültürel olay, kişi, durum ve değerler, başka bir deyişle efsanenin içeriği aracılığıyla hatırlanmak istenenler.

Aşağıda, efsanelerin bu üç bellek niteliğini, TFA'dan yazı örnekleriyle birlikte genel hatlarıyla ele almaktayız.

2.1. Efsane Türünün Tarihi

TFA sayfalarında, efsane yazılarıyla birlikte bu türün Türkiye'deki araştırmacılar tarafından nasıl kavrandığını ortaya koyan bilgiler de saklanmaktadır. Kullanılan kaynaklar, türü betimleyici ifadeler, efsanevi içerikli olduğu düşünülen metinler için kullanılan adlandırmalar, metinlerin anlatım yapısı ve olay örgüsü gibi unsurlar, söz konusu kavranış konusunda bir fikir vermektedir.

TFA'da, efsane türünü karşılamak üzere benzer içerikli metinlerde bile bazen geçişli ve bazen ayrı ayrı kullanılan adlandırma şöyledir: efsane, menkıbe, menakıp, söylence, rivayet, mit, inanma, inanış. Ayrıca metin içlerinde, efsanelerin hikâye ya da öykü olarak da nitelendirildiği fark edilmektedir.

Türün nitelikleri hakkında ilk saptama, derginin ilk sayısındaki efsane konulu ilk yazıda, Ünver (1949) tarafından yapılır. Ona göre, efsane bir şey iddia ediyor, öğretiyorsa bunun temelinde bir gerçek payı olduğunu düşünmek gerekir; "...her efsanenin bir esası vardır. Şarkta uydurma efsane yoktur ve yapılmamıştır" der (Ünver, 1949, s. 11).

Türün genel hatlarının net olarak çizildiği ilk yazı ise bir kitap tanıtımı olup efsane türü konusunda Türkçede oldukça sınırlı kaynak olduğunu da ortaya koyar. Uyguner'in (1956) kaleme aldığı yazı hem türü tanımlar hem de Ali Rıza Önder'in *Yaşayan Anadolu Efsaneleri* adlı kitabını tanıtır. Yazı iki de kaynak eser adı verir. Bunlar, Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Efsaneleri* ile Halikarnas Balıkcısı'nın *Anadolu Efsaneleri* kitaplarıdır. Uyguner, efsaneyi tanımlamak üzere *TDK Türkçe Sözlük*'ten ve *Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi*'den yararlanır. Masalla da kıyaslayarak efsanenin bileşenlerini verir: Konusu tarih ve tabiatla ilgilidir. Dolayısıyla içeriğinde bilenen yer, zaman ve bir olay vardır.

Yaklaşık 20 yıl sonra çıkan ikinci kitap tanıtım yazısı Türkmen'e (1977) aittir. Sakaoğlu'nun *101 Anadolu Efsanesi* kitabının tanıtıldığı yazı da efsane üzerine Türkiye'de o zamana kadar yazılmış üç kitap sayılır: "Yusuf Ziya Demirci'nin Boş Beşik ve Akkuş (İst. 1932), Ali Rıza Önder'in *Yaşayan Anadolu Efsâneleri* (Kayseri 1955) ve Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Efsâneleri* (İst. tarihsiz)".

Doğrudan türün biçimsel özelliklerini diğer anlatı türleriyle kıyaslayan tek yazı, Seyidoğlu'nun⁵ (1977) olup onun erken dönem yazılarından biridir. Kaynakçası Stith

Thompson (*The Folktale*) ve Seyidoğlu'nun kendi çalışmasından (*Erzurum Halk Masalları Üzerine Bir Araştırma*) oluşur. Yazının başlığını oluşturan üç türü (mit, masal ve lejand) ayırmak için iki ölçüt kullanılabileceğini söyler: Konu ve motif. Ona göre mit türü, dini inanç, kutsal ve yarı kutsal varlıklarla ilgilidir. Açıklayıcı/menşee/etiyojik masal türü, insan, bitki, hayvan ve doğa unsurlarının oluşumunu anlatan metinlerdir. Gerçek olmayan bir dünyayı anlatırlar. Son tür olan lejand'ı, kelimenin Almancada sage, İngilizcede yerel gelenek, yerel efsane, göçmen efsane ve halk geleneği gibi çoklu adlandırmalarını verdikten sonra tarihî bir yer ve zamanda geçen hikâyeler olarak tanımlar. Halkın "halâ inandığı" periler ya da "saçma ve harikuladeliklerle" dolu unsurlar da içerebilirler, der. Ardından üç türün iç içe geçebildiğini göstermek üzere efsane motiflerini içeren masalın olay dizisini verir.

Efsane türünün aynı anda birden fazla adının kullanılması ve efsane türü tanımının bazen net bazen bulanıklaşan sınırlarındaki gelgitler, efsane metnlerinin anlatım yapısında da görülür. Öyle ki bazı efsane metnlerinin anlatımı diğer anlatı türlerine yaklaşıırken, Türkiye masallarının önemli bir ismi Güney'in yazdığı kimi metnlerin örneklediği gibi,⁶ bazıları tamamen hikâyesi ya da masal anlatı türüne dönüşür. Bu dönüşüm ve yakınlaşmaları üç nedene bağlayabiliriz: Bir, görece uzun anlatı türlerinde görülen motif, tema, birden çok epizot, olay örgüsü, diyalog gibi anlatı yapısına ait bileşenlerin kullanımı. İki, efsane metnlerindeki "gerçek" ya da "inanma" konusunda eğilim, şüphe yaratan tarih, yer ve kişi adları, tarihi olay gibi deneyim yakın unsurların bulunmayışı. Üç, edebi türlerin sınırlarının özümsememesi.

Örnek olarak Gevhernik Kalesi (Artvin/Ardanuç) ile ilgili efsaneler aktaran bir yazıdan söz edilebilir. Özder'in (1969b) kaleme aldığı yazıda, masal – efsane - halk hikâyesi türlerinin birbirine geçtiği kısımlar bulunmaktadır. Yazar, kalenin uzaktan bakıldığında parlamasını değerli taşlarla açıklayan bir efsaneyle ilgili, birisini kendisinin derlemiş olduğu iki metin paylaşır. Metinlerdeki mekân Gevhernik Kalesidir. Ama olay, Anadolu'da 15. yüzyıldan beri Camasname adıyla bilenen (Boratav, 2006, s. 352), Binbir Gece Masallarının Yeraltı Sultanı Yemliha çerçevesindeki, "Kederli Yakışıklı Delikanlının Öyküsü" adlı bir diğer çerçevenin epizotlardan biridir (*Binbir Gece*, 2000, ss. 451-453). Diyaloglu anlatıma sahip metin masalsı yapısını korumaktadır. Yazar, nereden alındığı konusunda bir kaynak göstermeden ikinci bir varyant daha aktarır.

Metnin kahramanı Narmanlı Âşık Sümmanî⁷ ve babası olup olay bu defa Sümmanî'nin birinci tekil şahıs anlatımından aktarılır. Metnin dinleyici üstündeki etkisini arttırmak üzere anlatıcıların tercih edebildiği bu anlatım tekniği, metnin efsane, gerçek ve bireysel deneyim ürünü olarak yorumlanmasına neden olabilir. Ama bu yorum, türlerin çerçevesi, yaygınlıkla kullanılan motifler ve işlevleri, kalıp epizot, anlatıcı tipleri ve anlatım teknikleri gibi konularda netleşmemiş bilgilerin varlığına da dikkat çeker.

Dergide, destan, türkülerin hikâyesi, türkölü kısa hikâyeler ya da kara hikâye gibi farklı anlatı türlerinden metinlerin de efsane olarak etiketlendiği fark edilmiştir. Farklı bibliyografyalarda efsane anlatı türüyle ilişkili yazılar arasında sıralanan bu nitelikteki yirmiden fazla yazıya, hazırlamakta olduğumuz listede yer vermedik. Buna örnek olarak şu dört yazıdan söz edilebilir:

- Çınar'ın (1972) "Urfa Yöresinde Karakoyun Efsanesi" yazısı, adında efsane olsa da metin bir türkünün hikâyesidir. Olay örgüsüne oturtularak uzatılmış metinde, efsanelerdeki kişi, yer, zaman, adlar gibi inandırıcı, gerçeklikle bağ kurucu unsurlar da bulunmamaktadır.
- Gökalp'in (1968) "Güllü Paşa Kız" adlı yazısı derginin "efsaneler" bölüm başlığı altında olsa da metin bir türkünün hikayesi olup kaside nitelikleri gösterir.
- Kızıldağ'ın (1977) "Rüya Satın Alan Çoban" yazısı derginin "Antakya Rivayetleri" bölüm başlığı altında yayınlanmış olsa da metin bir masaldır.
- Ulunay'ın (1963) "Ramazan Mekabeleri" yazısı derginin "Fıkralar" bölüm başlığı altında yayımlanmış olup makale adına rağmen, bölüm başlığının ifade ettiği gibi fıkralardan oluşmaktadır.

2.2. Efsane Araştırmaları Tarihi

İncelediğimiz 132 efsane konulu yazının ilki, derginin ilk sayısında basılmıştır: Ünver (1949). Aynı yıl iki farklı sayıda daha efsane konulu yazı çıkar:

- Ünver, A. S. (1949). İçki müptelaları neden yalancıkıtan kuvvetli inadcı, geçici hevesli ve kindar olurlar? *TFA*, Y.1, C.1, S.2 (Eylül), 17-18.
- Yalın, A. R. (1949). Su, ağaç, dağ ve taş. *TFA*, Y.1, C.1, S.4 (Ekim), 58-61.

Dergide 1979'da efsane konulu altı yazı yayınlanmış olup üçünün yazarı Saim Sakaoğlu (S.360, 362, 363) iken, diğer yazarlar Nevzat Gözaydın (S.354), Ahmet

şentürk (S.354) ve Ali Osman Güzel'dir (S.357). Yazarlar, derginin yazar kadrosu kadar folklor çalışmalarındaki değişim konusunda da bir fikir vermektedir. Örneğin, Gözaydın ve Sakaoğlu, akademilerde yeniden folklor konularının çalışıldığının, uzmanların yetiştirildiğinin ifadeleriyle, örneğin Ahmet şentürk (Gölseren, 2020), folklor araştırmalarının alaylı olarak nitelendirilen kendini yetiştirmiş, meraklı araştırmacılarca yürütölmeye devam ettiğini göstermektedir.

TFA'daki efsane konulu yazılar çoğunlukla dört biçimde oluşturulmuştur: Sözlü derleme, yazı kaynaklardan derleme, öğrenci ödevlerinden seçmeler ve kaynağı belirsiz derlemeler. Farklı yıllardan yazılar incelendiğinde ileriye doğru düzenli bir gelişmenin pek söz konusu olmadığı, alan araştırması ve onun raporlaştırılmasında bir sistematiein oluşturulamadığđ, akademik yazma üslubunun günümüze kıyasla oldukça serbest olduğu görölmektedir. Tüm bunlar, günümüz dergilerinde uygulanması zorunlu olan yazım üslup ve kurallarının olmayışđ; yazarların eğitim düzeyi ve uzmanlık gibi farklı art alanlara sahip oluşu; yıllar içinde oluşsa da akademik bir folklor ortamının oldukça sınırlı olması gibi nedenlerle açıklanabilir.

Sözlü ortam derlemeleri, yazının başında üst notta, yazı içinde, son notta ya da yazı sonunda not biçiminde belirtilebilmektedir. Bazen kimliği belirsiz bırakılıp genelleştirilerek (ör. yaşlılar, halk) verilen kaynak kişiler kimi yazılarda adı-soyadı, yaş, doğum yeri, yařadığđ yer, meslek, eğitim gibi çoklu kimlik göstergelerinin birkaçıyla paylaşılmaktadır. Derleme yapılan yer, tarih, derleme ortamı gibi, alan çalışmasının sürecine ilişkin bilgilerse neredeyse hiç verilmemektedir.

Yazılı kaynaklardan derlemeler daha çok inceleme yazısı olup kaynak gösterimi, metin içinde ya da son notlarda yapılabilmektedir. Sözlü ya da yazılı kaynaklardan derleme yazılarda, efsaneye sahip, efsanenin konu ettiği coğrafya bazen yazının başında tanıtılabilmektedir.

Az sayıda yazıda efsane metniyle birlikte fotoğraf, gravür, çizim gibi ek belge de kullanılmıştır (Görsel 3).

Konya Efsanesi'ni canlandıran bu resim, ağaç kakma olarak Alman ressamı Ottokar Grabner tarafından yapılmıştır.

Görsel 3. "Konya" efsanesinin illüstrasyonu. TFA, 1957 (Ocak), Sayı 90, s. 1432

Yazı türleri ise oldukça sınırlı olup iki tip öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, ulusal sivil efsane envanterine bir katkı sağlamak üzere efsaneleri "aynen" aktaran kısa yazılardır. Diğeriyse, akademik tartışma, bir konu ya da sorudan hareketle kaleme alınmış inceleme yazıdır.

Efsaneler, Türkiye'nin önemli bir kısmını içeren yerleşim yerleri kadar avlak, göl, dağ, açık arazi gibi doğal çevrelerle de ilgilidir. Bu açıdan TFA'nın Türkiye'nin efsane mirasının da bir sandığı olduğu söylenebilir. Ama araştırma sahasının ya da efsanenin geçtiği yerin adı ve betimi ne yazık ki her yazıda aynı sistematikte verilmemektedir. Bazı yazılarda yerleşim yerinin adı geçse de hangi il ya da ilçeye bağlı olduğu belirtilmediğinden efsanevi alan yine belirsiz kalabilmektedir. Aşağıda, tüm bu eksiklikleriyle, bazıları hakkında birden fazla efsane bulunan illerin (ve saptanabilen ilçelerden bazılarının) ve az sayıdaki ülkenin adı şöyledir: Afyonkarahisar (Bolvadin), Ağrı, Amasya (Merzifon), Ankara (Çubuk, Hasanoğlu, Kızılcahamam, Pursaklar), Antalya (Alanya, Elmalı), Ardahan (Çıldır), Artvin (Ardanuç, Şavşat), Balıkesir (Edremit/Güre), Bayburt, Bilecik (Gölpazarı), Bingöl, Bitlis, Bolu (Göynük), Bursa, Çorum (Osmancık), Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ (Baskil, Harput), Erzincan (Kazankaya, Kemaliye, Tercan), Erzurum (Uzundere), Gaziantep, Giresun (Şebinkarahisar), Hatay (Akbezi, Dört Yol, Erzin, Samandağ), Isparta, İstanbul, İzmir (Selçuk, Tire), Kahramanmaraş (Afşin), Karabük (Safranbolu), Kars (Arpaçay, Ani, Tuzluca),

Kastamonu (Azdavay, Tosya), Kayseri, Kırıkkale (Bedesten), Kırşehir, Konya (Alakova, Hadim, Kızılviran), Malatya (Hekimhan), Mardin, Mersin (Gülınar, Mut, Silifke), Niğde, Sakarya (Ferizli), Sivas (Gemerek, Yıldızeli), Tekirdağ, Tokat (Erbaa, Turhal), Tunceli (Munzur Vadisi, Pertek), Urfa (Siverek), Yozgat, Zonguldak (Ereğli). Türkiye'nin dışında: Azerbaycan, Kırgızistan, Yugoslavya, Yunanistan (Selanik). Okuyucunun TFA dergisinde yayınlanan efsanelerin dağılımları hakkında daha iyi bir fikir edinebilmesi için bir harita hazırlamaya karar verdik (Görsel 4).

Görsel 4. TFA dergisinde yayımlanan efsanelerin Türkiye haritası üzerinde yayılması

2.3. İçerikle Hatırlananlar

Kültür, toplumun “genetik olmayan” belleği olup “metinlerin korunması ve aktarılması, ayrıca yeni metinlerin yaratılması” sağlar (Lotaman, 1992, s. 200). Kültürün özel bir biçimi olan folklor ürünleri de birer bellek aracı olma potansiyeline sahiptir. Gülüm (2023), folklorik unsurların aynı zamanda bellek aracı olduğu görüşünü geniş bir alan yazımdan yararlanarak somut olmayan kültürel miras yaklaşımı, folklorik unsurların evrensel kalıpları ve uluslararası ortak yapıları, kimlik temsili nitelikleri, bilgi ve öğretme aracı olması gibi yönleriyle gösterir. Ona göre,

“Folklorik ifade ve temsilleri, grupların ekolojilerine, çevrelerine ve tabiata davranışsal, sözel, maddi ve geleneksel tepkileri, cevapları ya da uyarlanmaları olarak düşünürsek, folklorun yerel bağlamdaki insanlar, insan

olmayanlar ve insan dışındaki diğer varlıklar arasındaki çeşitli etkileşimlerin anısını kapsüllediği de daha da belirginleşir.” (Gülüm, 2023, s. 12).

Gülüm’ün birer kapsül olarak ifade ettiği folklorik ürünler iletişimsel, mimetik, nesneler ve bir topluluğun düzeniyle sürekliliğiyle ilgili olduklarından kültürel belleğin birer parçası olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla efsaneler de birer kapsül ve kültürel bellek aracıdır.

Doğrudan efsane türünü bir bellek aracı olarak ele alan bir çalışma bulunmaktadır. Kırım ve Türk efsanelerini karşılaştıran Zherdieva (2013), iki toplumda da efsanelerin kutsal yerler, kutsal ya da lanetli sayılan kültürel ve doğal nesneler, sevilen kişiler, kansız fetihler, misafirperverlik gibi konularda olduğunu, sıklıkla çeşitli toplumsal ve dini değerlerin işlendiğini saptar. Bununla birlikte ulusal kimlikle ilgili efsanelerin bazen tarihi olay ya da tarafları unuttuğunu, öfkeli ve yanlı olabildiğini de belirler.

Öyleyse bir grubun değer ve politikasına göre biçimlenen efsanelerin bellek niteliğinin, sundukları gerçekliğin tartışmalı olduğunu söylenebiliriz. Ama gerçeklik efsane türünün her zaman sancılı yönü olmuştur. Grimm kardeşlerden itibaren efsane türünün ayrıcı ölçütlerinden biri olarak kabul edilen “inanma” ya eleştirel yaklaşan Jason (1971, s. 144), bu kriterin anlatıcının kavrayışıyla yakın ilişkisi olduğunu ve zamanla değişen bir niteliğe sahip olduğunu ileri sürer: “İlişki yaklaşık olarak şu şekilde ifade edilebilir: Hikâyenin tarihsel ve coğrafi ortamı ne kadar yakın, daha iyi biliniyor ve daha güncelse ve aktörleri anlatıcının kişisel deneyimine ne kadar yakınsa, hikâyenin meydana gelişi anlatıcıya o kadar "gerçek" görünecektir.”

Belleğin hatırlama sırasında kullandığı görüntüleme teknikleri ya da hatırlama figürleri de üç karakter üzerinden gerçekleşmekte olup efsanenin “gerçekçi” görünümüleriyle benzerdir. Belleğin üç görüntüleme figürü şöyledir (Assmann, 2001, ss. 42-46): Bir, zaman ve mekâna bağlılık (somuttur; bayramlar, hane, vadi vb.). İki, gruba bağlılık (öz imge, kimlik, anlam, saygınlık, unvanlar, haklar, bağlılık, ayrıcalıklar). Üç, tarihin yeniden kurulması (“bellek yeniden işlemine dayanır. Geçmiş bellekte olduğu gibi kalmaz. İlerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden örgütlenir”. [Assmann, 2001, s.45]).

Bu paralellik dolayısıyla aşağıda TFA'nın yayınlanmış efsane metnlerinin içeriğinden oluşan bellek, şu dört konu üzerinden sergilenecektir: Zaman, yer, kişiler ve yeniden düzenleme.

2.3.1. Zaman

Kolektif tarihin bir parçası olsalar da efsanelerin zaman anlayışı tarihçilerinkinden farklıdır. Bu durum, efsanelerin anlatıcısı halkla ilgilidir. Nandy, halkbilimci ve antropologların sahada keşfettiği “tarihi” bir durumu oldukça güzel özetlemektedir:

“...milyonlarca insan hala ‘tarih’in dışında yaşamaktadır. Geçmiş fikrine sahiptirler, geçmişin önemli olduğuna ve şimdi ile geleceği biçimlendirdiğine inanırlar ama yine de tarihçilerle tarihsel bilinç tarafından yapılandırılmış geçmişten farklı bir formu kabul ederler, yüzleşirler ve yaşarlar. Hatta bu geçmişe farklı bir yoldan erişirler.” (Nandy, 1995, s. 44).

Tam da bu nedenle Ó Duilearga, İrlanda folklorunu, “unutulmuş ve ihmal edilmiş halkın devlet belgesi” olarak nitelendirir (aktaran Bishop, 2018, s. 20). Tarih bilimine göre tarihlerini, kültürlerini yazıyla kayıt altına alamayan halklar, TFA’da nice yerel anlatıyla örneklendiği üzere, geçmişleri kadar şimdilerini de iç içe geçmiş olarak sözlü olarak yaşatarak kayda geçirirler.

TFA’daki efsanelerin önemli bir kısmı tarihi kişilikler ve gerçek coğrafyalar hakkında olsa da efsaneler bunları tarih biliminin kronolojik zaman algılamasının dışında ve zamansal sıçrayışlarla bir araya getirir. Bu açıdan efsaneler tarih biliminin doğrudan kaynakları olarak değerlendirilemez. Ama efsaneler, yerel tarihin hatırlamaya ve kaydetmeye değer verdiği yön ve konuları anlamada birer araçtır. Bu açıdan metin içeriklerinde barınan bellek, yaratıcı, kimliğe dayalı ve politiktir.

Efsaneler arasında uzak tarihli, antik dönemlere ait efsanevi olay ve kişiler de yer almaktadır. Bunlar arasında yer alan Yedi Uyurlar, üç ayrı yazıda konu edilmektedir. Ama bu metinlerin halk hikayeler, yazılı kültür, turizm gibi yaygın ve etkili kaynaklardan beslendiği, yeniden biçimlendiği, sürekli anlatılarak işlendiği, işlendikçe de metin yapısının kusursuzlaşarak geliştiği görülmektedir. Örneğin İsos Antik kentine ait Baharat ve Atik efsanesi, Ferhat ile Şirin hikâyesiyle özdeşleşmiş iki motifi içerecek şekilde düzenlenmiştir: evlenme şartı olarak susuz bir yere su getirilmesi ve sevgililerin intiharı (Önder, 1962).

“Uzak tarihli” savaşların adı, kimler arasında olduğu, ne zaman olduğu anlatıcılarca genelde bilinmemektedir. Efsaneler bu bilgileri, tahmini bir geçmiş zamana referans veren “tekfur”, “hükümdar” ya da “kral” gibi genel statülerle tarihlendirir. Birkaç örnek şöyle sıralanabilir: Belirsiz bir tarihteki Türk akınından kaçan bir Kral Kızı’dır (Sakaoğlu, 1978). El değiştirmelerle dolu tarihinde (Aytekin, 2023, ss. 134-135), bir zamanlar, Türklerin Ardanuç Kalesini kaybettikleri taraf İstanbul’dan nazar bakışlı bir Papaz ve Hristiyanlardır (Özder, 1969a). Keřiř Dağına adını veren keşişin hangi tarihi dönemde, hangi kiliseden olduğu bilinmez. Ama “müneccimlerin” de görevli olduğu bu kùltürde, keşiş kızının tabutunu müneccimlerin önerdiği gibi dağdaki bir oyuntuya gömer (Gökalp, 1954).

TFA’daki efsanelerde nadiren savaş ve kahraman adları anılır. Savaşın tarihi, yer adları net olmasa da efsane dinleyicilerine kabaca bir zaman aralığı algısı yaratacak ipuçları sunar. Bu efsanelerden birinin odağında savaş değil, Türk soylu ya da İslam dini üyesi olmayanların göç ederken geride gizli hazineler bıraktıkları varsayımı bulunmaktadır. Efsaneye göre Balkan Savaşında esir düştükten sonra adı belirsiz bir Yunan kasabasında gezen Veli Dayı’ya bir Yunan askeri Afyon/Bolvadin’deki gizli hazinelerin yerini harita üstünde göstererek anlatır. Hazine tüm kazılara rağmen bulunamaz (Güvenir, 1977). Benzer olay örgüsü ve motife sahip bir başka anlatıda ise ne savaşın ne düşmanın ne esir düşülen yerin ne de kişinin adı verilir. Malatya/Hekimhan’a ait bu efsanede altın bulunur ama bulan kişi hem durumu kavrayamadığı hem de korktuğu için altınlar kaybolur (Karahana, 1969).

Kahramanlardan birinin adı aracılığıyla efsanenin geçtiği zaman konusunda fikir veren iki efsanede (Elmas, 1961; Önder, 1963), bu görevi üstlenen kahraman IV. Murat’tır. Efsanenin baş kahramanı padişah değil, keramet gösteren veliler olsa da velilerin yaşadıkları yüzyıl Sultan Murat’la tarihlendirilebilmektedir.

Deneyim yakın olan tarihi olaylar, gerçek adlar eşliğinde anlatılabilmektedir. Örneğin, Sarıgöl⁸ göçmeni olan bir kaynak kişiden derlenen Dömeke Savaşı’yla⁹ ilgili efsanelerde II. Abdülhamit, Cemal Bey, Ethem Paşa gibi tarihi kişilikler kadar yerel karakolda görev yapan Mersin avuş ve Türk ordusuna hizmet veren kâhya Rumen Kristo’nun da adı anılmaktadır (Saygı, 1970).

Zamanın en sıra dışı düzenlemesi, İstanbul Boğazı'nın oluşumu açıklayan birleşik efsanede geçmektedir. İlk olarak 1933 yılında bu efsaneyi dinlediğini bildiren İmer (1963), anlatıcılarını belirsiz bıraksa da bu efsanenin “Kale” alındığı dönemde hala anlatıla geldiğini söyler. Efsaneye göre İskender Zülkarneyn, adı Katerina olan bir kraliçenin İzmir'deki Hristiyan kavmini yenmeye ve onlara İslam dinini kabul ettirmeye çalışır. Boğazı kazması için Hristiyan ve Müslüman işçiler tutar. İskender, küçük bir kandırmacayla Müslüman işçilerin hayatının kurtulmasını sağlarken Karadeniz'in suları taşarak boğazı doldurur.

Bu örnek, efsanelerdeki zamanın, önemsenen değer, inanç ve kimlik göstergelerini vurgulamak üzere yeniden düzenlendiğini de örneklemektedir. Boğazın jeolojik yaşı, Büyük İskender'in yaşadığı ve İslamiyet'in doğduğu yüzyıl arasındaki uyumsuzluklar, bu efsanenin sakladığı ve aktardığı değeri azaltmamakta, efsaneyi tüm bu eksiklikleriyle bellek aracı olmaktan çıkarmamaktadır.

2.3.2.Yer

Bellek sanatı (*ars memoria/memorativa*) hatırlanmak istenenlerin hayalî görüntülerinin belli bir mekâna yerleştirilmesidir (Assmann, 2001, s.33, 213). Yani hatırlanmak istenen şey için bir mekâna gitmek ve oradaki imgeyle yüzleşmek gerekir.

Halbwachs (2017) hafıza aracı olan mekânları tek boyutlu bir alan olarak görmez. Mekânı biçimleyen, kullanımı ve anlamını etkileyen ekonomik, toplumsal, dini, kişisel, tüzel uzamlar, mekân donatan nesne ve değerlerle birlikte ele alarak boyutlandırır: sokaklardaki taşlar, o taşlar üstünde yürüyen sınıflar, sınıfların birbiriyle ilişkisi, dükkanlar, evlerin içini donatan ürünler, simgeler, yasaklar vb. Ona göre tüm bu ayrıntılı bellek kaydı, ancak bir bağlam ve çerçeveden bakıldığında yığın olmaktan çıkmakta, anlamlı birer bilgiye dönüşmektedir. Yani bir yer, birçok bilgi çeşidini özetleyerek saklayabilmektedir.

TFA'daki efsanelerin önemli bir kısmı mekanla ve o mekandaki kimi simgeleşmiş imgelerle ilgilidir. En sık konu edilen kültürel ve doğal yerler kale ve cami gibi tarih yapılar, ermiş olarak kabul edilen kişilere ait mezar, türbe ve yatırlar, göller, dağ, tepe ve kayalıklardır. Bu mekanların önemli bir kısmı dini uzamda anlam kazanmaktadır. Kimisiyse oldukça kişisel, mahrem yaşamla ilgili olsa da değerler açısından toplumsal uzamla da bağlantılıdır. Örnek olarak Erzincan'dan Mama Hatun efsanesi verilebilir

(Önder, 1976). Metin, hem türbe inşaatını hem de türbenin mimarının Mama Hatun’a karşılıksız aşkı yüzünden intiharını anlatan birleşik ve çok işlevli bir efsanedir. Dinleyicilerine yaşamın ve dünya malının geçiciliğini, sınıfsal farka dayalı bir ilişkinin kabul görmeyeceğini hatırlatır. Ama Şakar (2025),¹⁰ yaptığı araştırmada efsaneyi bilen az sayıdaki kişinin, efsanenin mutsuz sonunu “farklı dinden olma” motifiyle anlattığını saptanmıştır. Yani, efsanenin günümüzde taşıdığı toplumsal bilgi, din farklılıklarını içeren bir evliliğin hoş karşılanmayacağı yönündedir (Görsel 5).

Görsel 5. Erzurum’da Mama Hatun Türbesi. Fotoğraf G. Şakar, 2025

Efsaneler kimi zaman hatırlanması gereken ama unutulduğu için yeniden yazılmış bir açıklama üzerinedir. Assmann’a göre (2001, s. 221) “Unutma, çerçeve değişiminin, yaşam koşulları ve sosyal ilişkilerin tamamen değişmesinin sonucudur”. Unutmanın en yaygın örneğini yerleşim yerlerinin adlarının kökeninin, etimolojisinin yakıştırma adlarla açıklayan efsaneler oluşturması tesadüf olmasa gerekir. Bu anlatılar olasılıkla göç, yeniden yerleşme, yeni yerleşik olma gibi çeşitli nedenlerle bir değişim yaşayan toplulukların her şey durulduktan sonra soru sormasıyla ortaya çıkmış olmalı. Efsanelerin aktardığı etimoloji, anlatıcı topluluk tarafından köken merakı kadar anlamlandırma arzusuyla ama eksik kaynak ve verilerle icat edildiğinden olsa gerek, oldukça zayıf bir iddia öne sürer. Ama halkın hatırlanmasını önemseyen konular listesine bir madde eklerler: topluluk kimliği için yaşam çevresinin tanıdık hale gelmesinin önemi.

Örneğin Kars ilinin (“kar” ve “su” kelimelerinden) (Kırzioğlu, 1969); Eğirdir’in (kimliği belirsiz yaşlı bir kadının sele rağmen yün eğirmeye devam etmesi) (Önder, 1967); Artvin’deki Satel Kalesi’nin (Kalede yaşayan Ağanın düşmanı satırla öldürmesiyle “satır” ve “el” kelimelerinden) (Özder, 1966); Kastamonu’nun (Moni adlı Kral kızının kale anahtarını sevdiği Türk’e teslim etmesi üzerine babası Kralın intihar etmeden önce son sözleri nedeniyle; “Kastın ne Moni?”) (Dalgün, 1953) adının kaynağı yakıştırma ad efsanesiyle açıklanmaktadır. Efsaneler, tarihi ya da etimolojik gerçekliklerle uyuşmasa da topluluk üyelerine bilmeleri gereken bir bilgiyi hatırlatır: Yaşanılan yerin adının tarihi, kendi tarihinin bir parçasıdır.

Birleşik efsane olarak anlatılan efsane gruplarında, birden fazla hatırlanması, açıklanması gereken konu, aynı olay ya da kişiye bağlanabilmektedir. Bu şekilde hatırlaması ve anlatması da oldukça kolay olan bir efsane grubu ortaya çıkar. Örneğin efsanenin Ersandık (Er/asker/yiğit sanmak) adının kaynağını açıklamada rol verdiği erkekleri yenen çok güçlü Kral Kızı, Kızkayasası ve Balkayasası adlı yerlerin de adının açıklamasında ana aktördür: Askerlerden kaçan Kral Kızı, kayaların arasında bir çeşit büyücülükle (“Açık kayam açıl”) kaybolur. Ama saçının bir parçası dışarıda kalır. Kayaların içindeki bal da bu saçlardan dışarı sızar (Sakaoğlu, 1978).

Sadece yerleşim yerlerinin değil, doğal çevrenin kültürel çevreyle temasta olan kesimleri de efsanelere konu edilir. Bu coğrafi alanların adının kaynağı ve nasıl oluştuğu, halkın bilmek ve hatırlamak istediği, toplumsal kimlikleriyle de ilişkili gördükleri efsanelerdendir. Bu efsanelerde ayrıca yakıştırma ad, deneyim uzak kültür, kültürel adlar (uygarlık, birey, yöneticiler vb.) ve tarihi dönem, tarih biliminin beklentisi dışında bir algılamayla sunulur.

Efsanelerde, doğal çevredeki kayalık ya da taş oluşumları genelde ilahi bir cezalandırma sonunda gerçekleşmiş bir dönüşümle açıklanır. Çocuğunun altını ekmekle temizleyen bir anne (Diyarbakır) (Beysanoğlu, 1974); yemek yerken tuvaletini yapan bir asker (Ankara/Pursaklar) (Güzel, 1979); Tanrıyı aldatmak isteyen yaşlı bir kadın ve sürüsü (Bitlis) (Önder, 1977) gibi daha önce insan ya da hayvan olan bu oluşumlar, dini temelli ahlak, görgü ve kuralların hatırlatıcısıdır. Onlara bakmak, dini öğretiyi, ilahi gücü hatırlatmaktadır. Efsaneler bu bilgileri, taş ikonlar eşliğinde söz aracılığıyla anlatmaktadır.

Nora (2022, ss. 19-39) için kültürel hafızanın iki biçimi vardır. İlki, modern insanın tarih bilinciyle biçimlediği, tarihin bir bellek aracı olarak bir mekân da somutlaştırılarak canlandırılan, simgeleştirilen, sergilenen, anıtlaştırılan politika ve kimlikle örölü hafızadır. Buna hafıza mekânları der. İkincisiyse gerçek hafıza olup sözlü kültürün baskın olduğu, geleneksel olarak ifade edilebilecek toplumlara aittir. Bu hafızanın yine kimlik, politika ile bağı olsa daha küçük topluluklarda, daha esnek bir anlatı yapısında olduğu ve zaten var olan doğal ya da kültürel yapılardan yararlanarak somutlaştırıldığını söyleyebiliriz. Efsanelerde sıkça konu edilen yatır ve türbeler, bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu yapılar, gerçek hafızanın bir parçası olsalar da zamanla anıtlaştırılarak, somut kültürel miras envanteri içine alınarak hafıza mekânına dönüştürülebilmektedir. Örnek olarak Tavus Baba efsanesi (Konya) ele alınabilir (Önder, 1954). Kimi boşlukları olan efsanede işaret edilen mekân, bir türbe olarak hafıza mekânıdır. Ama efsane ile resmi hafıza mekânının kaydettiği bilgiler aynı değildir. Acarlı'nın (2025) gözlemi, belleklerinde bu efsaneye yer vermeyenler için Tavus Baba'nın gerçekliğinin, resmi hafıza mekânı olan türbenin aktardığıyla biçimlendiğini ortaya koymaktadır (Görsel 6):

“Türbede her ne kadar Şeyh Tavus Mehmed El-Hindi Türbesi yazsa da Konyalı ziyaretçiler çocukluklarından bu yana dedelerinden türbenin Hintli bir kadına ait olduğunu dinleyerek büyüdüklerini söylemektedirler. Türbenin olduğu yerde mesire alanı, kafeler ve Hasbey Mescidi bulunmakta; piknik için gelen ziyaretçilerin pek çoğu mescide namaz kılmak için geldiklerinde tesadüfen burada bir türbe olduğunu görüp ziyaret etmekte ama türbedeki zatın kim olduğu hakkında bilgi sahibi olmamaktadır.” (Acarlı, 2025)

Görsel 6. Konya'nın Meram ilçesinde yer alan Tavus Baba Türbesi. Fotoğraf S.Acarlı, 2025

2.3.3. Kişiler

Bir efsanede kişilerin adları büyük ölçüde korunmuştur. Mersin/Silifke civarından derlenmiş bu efsanede geçen adlar şöyledir (Üçyıldız, 1978): Karamanoğlu Mehmet Bey (ö.1277), efsaneye göre bir su değirmeni ve mescidi olan Şih Zekeriye (bilgi bulunamadı, olasılıkla yerel bir ermiş), Bireğne Kalesi (bilgi bulunamadı), Kral Kızı. 1960'lara dek Kalaycı Mehmet usta tarafından insanlara eski bir cönkten okunması, isimlerin sözlü kültürde hatırlanmasının bir nedeni olabilir.

İsim açısından zengin bir başka birleşik efsanede (Saygı, 1958), isimlerin birden fazla işlevi vardır: Bir, tarihlendirme: Hatay/Dörtyol/Kuzuculu Köyü, IV. Murat'ın Bağdat Seferi sırasında henüz kurulmamıştır. İki, ünlü tarihi kişiliklerle bir yerleşim yerinin önemini vurgulama: Adana/Payas'ta yaşasa da Genç Osman aslen Adana'nın antik Misis kasabasıdır. Üç, yerel bir ermişi toplumsal ve tarihi değer olarak öne çıkarma: Şeyh Murtaza, Bağdat Seferin'de Genç Osman'la birlikte "büyük yararlılık" gösterir. Yazarın aktardığı bir diğer efsanede, tayyimekanla savaşa gidip gelen yerel

ermişin adı oldukça yaygın bir ad olan Mehmet'tir ama gittiği savaş ve savaştığı tarafın adı daha nettir: "Moskof"a¹¹ karşı verilen Tuna Savaşı.¹²

Zamanın, anlatıcıların kavrayışından ve deneyiminden uzak olduğu durumlarda kişiler, gerçek adlarıyla değil statüleriyle hatırlanmaktadır. Örneğin Gölpazarı'daki İnce Taş denilen bir tepeye tırmananların ödüllendirildiği efsane, bir başka efsaneyle ilişkili olup bu ikinci efsane, ödül ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamlı kılmaktadır: "bu kaya kralın kızının çevreye üzerine nakış işlediği yermiş" (Batur, 1964). Diyarbakır'daki bir taş oyuntusunun varlığı da belirsiz bir tarihi dönemdeki, belirsiz bir krallıktaki, adı bilinmeyen bir kral kızının alt statüden biriyle yasak aşkıyla açıklanır. Bu âşıkların kim olduğu ve yaşadıkları zaman bilinmez ama leylekler hala onları yaşadığı bu oyuntudan kilim parçaları çıkarabilmektedir. (Beysanoğlu, 1974)

Devam eden değer ama değişen kuşaklar, efsanelerdeki adları değil, kişilerin kimlik göstergelerini önü çıkarır. Örneğin sonları ölüm olan, kanlarının damladığı yerden su fışkıran ve bölgeye adını veren efsanevi kişiler, birbirine âşık bir Rum kız bir Müslüman oğlandır (Tokat) (Elmas, 1962). Taşlık bir alanın oluşması da zengin bir Ermeni ile evlenmek zorunda kalan fakir Türk kızının bedduasıyla oluşmuştur (Bayburt) Güleç 1970.

2.3.4. Yeniden Düzenleme

Biyografi çalışanların da deneyimle saptadığı gibi "hatıra, çok büyük ölçüde, şimdiki zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla yapılan, geçmişin bir yeniden inşasıdır...". Hatıralar uzaklaştıkça da unutulma, gruplaşma, benzeşme hali gündeme gelmektedir (Halbwachs, 2001, s. 66).

Assmann (2001, ss. 36-37), hatırlanmak istenen "geçmiş"in, öncelikle geçmiş olarak bilinçle belirlenmesi gerektiğini ve bunun da iki koşulu olduğunu belirtir: İlki, geçmiş olarak niteleneni işaretleyen delillerin, izlerin varlığıdır (yok olmamış; belki biraz korunmuş). İkincisi de bu delillerin bugünkilerden "farklı" olmasıdır. Yani geçmiş bugünle ilgili, bugünden geriye dönük bir tarihlendirme olduğundan "yeniden yaratma" eylemiyle iç içedir. Mısır'dan verdiği örnekleri yorumlarken dediği gibi; "'Eski İmparatorluk' başlığı altında bir geçmiş yaratırlar. Bu geçmişin hafızası aracılığıyla topluluk olurlar, meşruiyet kazanırlar, otorite kurar ve güven verirler." Geçmişin bugüne

taşıyan, bellek aracı olan ama yeniden yaratılmış olan metin türlerinden biri de efsanelerdir.

Adı unutulmuş kişiler, anlatıların merkezinde yer almamaktadır. Onlar mekânın özelliğinin açıklamasına hizmet etmektedir. Adı anılanlar da benzer bir işlevle sahipse de bu hatırlama sırasında yeniden yazılmış bir tarihe yerleştirilirler. Örneğin Kırşehir'deki Karakurt kaplıcasının suyunun bir mucize olarak belirdiği, bu mucizenin ise Hz. Ali'yi saklamak üzere gerçekleştiğini anlatan bir efsane bulunmaktadır. Aynı kaplıcayla ilgili bir başka efsaneye göre ise bu suyu ilk keşfeden kişi Hz. Muhammed olup bir gezi sırasında şans eseri bulmuş ve bu yeri işaretlemiştir. (Arseven, 1955)

Yeniden yazımın etkili örneklerinden birini Şebinkarahisar Kalesi'nin (Giresun) fethini anlatan efsane verir (Akyüz, 1954). Tarihçilere göre Türk birlikleri Şebinkarahisar Kalesi'ni Bizans'tan almak üzere birkaç kez savaşır. Bu mücadelelerde görev alanlar arasında Dinar Bey, Mengüceklü Ahmed Gazi, Danişmendlilerle birlikte hareket eden Sevlî Bey bulunmaktadır. Ama kalenin Bizanslılardan mı yoksa Danişmentlilerden mi ele geçirildiği ve bunun nasıl bir süreçte olduğu tarihçiler açısından belirsizdir (Sarıyıldız, 2022, ss. 162-163). Buna rağmen halkın anlatısı daha nettir: Olay örgüsü Troya aldatmacası üstüne kurulu olan efsanede, bir tarafta Tekfur, diğer tarafta da Karaboğa adlı bir komutan vardır. Hatta halk tarafından birleşik bir efsane daha yaratılır; bir yerleşim yerinin adı, yakıştırma efsanesiyle açıklanır. Buna göre, Tekfurun aldatılmasının hatırası olarak Karaboğa'nın otağ kurduğu yere "Avutmuş" adı verilir.

Sonuç

Kesintili bir yayın hayatı olsa da TFA, Türkiye folklorunun güncesini, yerel ya da ulusal çapta tanınan folklorcuların listesini, Türkiye folkloruna ait zengin bir malzemeyi, folklorcuların araştırma ve yazma deneyimlerini kaydeden önemli bir arşivdir. Bu nedenle TFA, Türkiye folklor çalışmalarının bir belleği olarak nitelendirilebilir.

TFA'daki efsane konulu yazılar da benzer bir bellek niteliğine sahiptir. Folklorcuların türü kavrayışı, araştırması ve kayda geçirme yöntemleri konusunda veriler sunan bu yazılar, efsane türünün kaynakçasını da oluştururlar. Dergi, bir efsane arşivi-yken efsaneler de anlatıcı toplulukların, kimlik, inanç, değer, tarihi olaylar, coğrafi ve kültürel mekânlar konusunda önem verdikleri bilgileri saklamaktadır. Genellikle belirli bir yere bağlı olan efsaneler o bölgede yaşayanların ve yaşananların tarihini

biriktirirler. Efsaneler bu tarihi neredeyse her zaman çarpıtılmış bir şekilde anlatsa da halkın efsanevi konuyu kavrayışının, onunla ilgili hafızasının doğrudan yansıması olmaları bakımından değerlidirler. Ama sözlü kültürün bir parçası oldukları ve bunun için de anlatıcının belleğine muhtaç oldukları için efsaneler, canlıdır, değişkendir ve bir ömre sahiptir. Alandan güncel iki derlemenin de örneklediği gibi, içeriklerinde sakladıkları bilgiler tarihsel döneme, o dönemdeki bakış açısına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu açıdan TFA ve TFA'daki efsane konulu yazılar, 1949-1980 arasındaki kültürel belleği saklayan ve aktaran önemli birer kaynaktır.

Notlar

- ¹ Materyallerin kaynağı TFA ile dil birliği sağlamak üzere folklor kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.
- ² Bu süreci editörlerin anlatımından öğrenmek üzere bk. Hınçer, B. (1980). "Allahaismarladık", *TFA*, 366, 8877-8879. Karadağ, M. (2023). TFA'dan... *TFA*, S. 367, iv-vi.
- ³ B. Hınçer'in (2023) yazısındaki, İhsan Hınçer'in farklı yazılarından alıntılanmış parçalar bir arada okunduğunda hem dönemin folklor çalışmalarının genel durumu hem de bu ortamda TFA'nın sorumluluğunun ne olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.
- ⁴ Kadrolar için bk. Örnek, 1977, ss.17-20.
- ⁵ Dergi, 371. sayısında (2025, Temmuz) Bilge Seyidoğlu'nu kapak yapmıştır.
- ⁶ Örnek için bk. Güney, E. C. (1951). Kan kuyusu. *TFA*, Y.2, C.1, S.18 (Ocak), 275.
- ⁷ Narmanlı Aşık Sümmani (1861-1915) hakkında incelenen iki çalışmada da böyle bir metne rastlanılmamıştır. Bk. Erkal, A. (2015). *Aşık Sümmani Divanı*. Erzurum: Erzurum Büyükşehir Belediyesi; Günaydın, E. (1998). *Sümmani'nin Hayatı ve Tavrı*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/17799/1/72158.pdf>
- ⁸ Yunanistan/Sarıgöl/Kayılar/Kayalar/Ptolemaida
- ⁹ Osmanlı-Yunan Savaşı, 1897
- ¹⁰ Proje kapsamında, TFA dergisinde yayınlanan efsanelerin yaygın olduğu bölgelerin haritası çıkarılmış, Ankara Üniversitesi DTCE Halkbilimi Bölümüne bu bölgelerden gelen öğrencilerle, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı sonunda bağlantı kurulmuştur. Onlardan mümkünse, efsanelerin söz ettiği yerlere gitmeleri, efsanelerin hala anlatılıp anlatılmadığını ve halkın hafızasının ne kadar güçlü olduğunu öğrenmeleri istenmiştir. Bu makalede, yaz 2025 aylarında gönüllü olarak araştırma yapan iki öğrencinin, Selma ve Güngör Şakar'ın alan notlarına yer verilmektedir. Kendilerine teşekkür ederiz.
- ¹¹ Moskova. Başka bir deyişle Ruslar.
- ¹² 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın sonuna dek, Rusların Tuna nehrini aştığı, Tuna boylarındaki yerleşim yerlerinin cephe olduğu birden fazla Osmanlı-Rus savaşı olmuştur: 1768-1774, 1787-1792, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 (Kırım Savaşı) ve 1877-1878 (93 Harbi). Söz konusu efsanede, sözlü kültürün hafızada saklanma gücü açısından belki 93 Harbi kastediliyorsa da halkın tarih konusundaki genelleştirici tutumu net bir yorum yapmayı güçleştirmektedir. Bk. Efe, A. (2006). "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19(19), 1-36. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000366

Kaynaklar

- Acarlı, S. (2025). *Konya'da halk inançları ve efsaneler bağlamında mevlana'nın babasına ait sanduka ile tavus baba türbesi*. Lisans Araştırma Yayınlanmamış Ödevi. Danışman: A. Zherdieva. Ankara Üniversitesi, DTCF, Halkbilimi Bölümü.
- Akbulut, G. K. (2021). Türk Folklor Araştırmaları dergisindeki sözlü anlatım türleri konulu makaleler bibliyografyası. *KÜLTÜRK*, 4, 11-70.
- Akyüz, H. (1954). Şebinkarahisar Kalesi. *TFA*, 62, 988.
- Albayrak, N. (2012). Türk Folklor Araştırmaları. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, 540-541. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk-folklor-arastirmalari> (10.01.2025).
- Arseven, V. (1955). Karakurt hamamı. *TFA*, 77, 1219-1220.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek* (Çev. A.Tekin). İstanbul: Ayrıntı.
- Aytekin, O. (2023). Osmanlı Dönemi'nde Ardanuç darphanesinde basılan nadir sikke örnekleri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 132-156. <https://doi.org/10.22466/acusbd.1273992>.
- Baraz, T., Tetik S. & Özcan N. (1986). *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Konu-Yazar Kaynakçası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Batur, M. (1964). Gölpazarı'nda inanış ve rivayetler. *TFA*, 180, 3461.
- Bekki, S. (2021). Düünden bugüne halk hekimliği üzerine düşünceler. *Halk Kültüründe Sağlık*, (Ö.Ceylan Ed.), (ss. 33-37). İstanbul: Motif Vakfı.
- Beysanoğlu, Ş. (1974). Diyarbakır'dan beş efsane. *TFA*, 302, 7094.
- Binbir Gece Masalları-C.2/2*. (2000). (Çev. A.Ş.Onaran). İstanbul: YKY.
- Bishop, H. J. (2018). Memory and legend: Recollections of penal times in Irish folklore. *Folklore*, 129:1, 18-38, <https://doi.org/10.1080/0015587X.2017.1388006>
- Boratav, P. N. (2006). *Az gittik uz gittik*. Ankara: İmge.
- Çınar, Y. (1972). Urfa yöresinde karakoyun efsanesi. *TFA*, 276, 6374-6375.
- Çobanoğlu, Ö. (2023). Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında Türk halk bilimi çalışmalarının genel bir değerlendirmesi. *Türk Dili*, 862, 41-77.
- Dalgün, G. (1953). Kastin ne moni. *TFA*, 45, 709.
- Elmas, Y. (1961). Kızıl elma efsanesi. *TFA*, 146, 2511-2512.
- Elmas, Y. (1962). Varvara ve Turhal efsaneleri. *TFA*, 160, 2891-2892.

- Gökalp, M. (1954). Keşişin kızı. *TFA*, 58, 926-927.
- Gökalp, M. (1968). Güllü paşa kız. *TFA*, 226, 4761.
- Güleç, H. (1970). Bayburt'ta Dikmetaş efsanesi". *TFA*, 248, 5562.
- Gülseren, C. (2020). Ahmet Şentürk. *TürkeEdebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/+madde-detay/ahmet-senturk>
- Gülüm, E. (2023). Folkloric Memory: (Re)Connecting The dots for broader perspectives. *Memory Studies*, 16 (6), 1-18. <https://doi.org/10.1177/17506980231204175>.
- Gündoğan, T. (2008). *Türk Folklor Araştırmalar dergisi dergi indeksi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gürçayır Teke, S. (2016). *Türk halk biliminde derleme-çalışmalar, tartışmalar*. Ankara: Grafiker. Güvenir, A. (1977). Afyon'un Dişli Köyüne Ait 'Altı Altın Kazan' efsanesi". *TFA*, 336, 8054.
- Güzel, A. O. (1979). Paşa kayaları efsanesi. *TFA*, 357, 8641.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza* (Çev. B. Barış). Ankara: Heretik.
- Hinçer, İ. (1949). Türk Folklor Araştırmaları'nı niçin çıkarıyoruz?, *TFA*, 1, 1.
- Hinçer, B. (1980). Allahaismarladık. *TFA*, 366, 8877.
- Hinçer, B. (2023). İhsan Hinçer ve Türk Folklor Araştırmaları. *TFA*, 367, 10-17.
- İmer, A. (1963). İstanbul boğazı efsanesi. *TFA*, 164, 2997-2298.
- İstanbullu, S. (2016). Türk Folklor Araştırmaları Dergisi müzik yazıları bibliyografyası. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 484-505.
- Jason, H. (1971). Concerning the "Historical" and the "Local" Legends and Their Relatives. *The Journal of American Folklore*, 84 (331), 134-144.
- Karahan, B. S. (1969). Hekimhan'dan altı efsane. *TFA*, 243, 5438-5439.
- Kırzioğlu, M. F. (1969). Kars'a ait beş efsane. *TFA*, 244, 5449-5452.
- Kızıldağ, Edip (1977). Rüya satın alan çoban. *TFA*, 332, 7936-7937.
- Lotman, Y. (1992). *İzbranniye stat'i*. Tallinn: Aleksandra.
- Nandy, A. (1995). History's forgotten doubles. *History and Theory*, 34 (2), 44-66.
- Nora, P. (2022). Hafıza mekânları (Çev. M. E. Özcan). Ankara: Doğu Batı. Orkun
- N. (1954). Türk Folklor Araştırmaları. *Türk Yurdu*, 4, 322.
- Önder, A. R. (1963). Gül Baba efsanesi. *TFA*, 162, 2941.
- Önder, A. R. (1976). Mama Hatun efsanesi. *TFA*, 326, 7750-7751.

- Önder, A. R. (1977). Altın kalbur. *TFA*, 331, 7911-7912.
- Önder, M. (1954). Konya'da Tavus Baba efsanesi. *TFA*, 54, 860.
- Önder, A. R. (1962). Bir efsane baharat ve atik. *TFA*, 156, 2772.
- Önder, M. (1967). Eğirdir. *TFA*, 219, 4553.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk halkbilimi*. İstanbul: İş Bankası.
- Özder, M. A. (1966). Şavşat'ta Yığılı Yayla ve Satıl-El kalesi. *TFA*, 205, 4151-4153.
- Özder, M. A. (1969a). Ardanuç Gevhernik kalesi ve nazarla ilgili bir efsane. *TFA*, 235, 5200.
- Özder, M. A. (1969b). Ardanuç Gevhernik kalesi üstüne başka bir efsane. *TFA*, 237, 5270-5271.
- Öztelli, C. (1967). Folklorun konusu ve derleme metodu. *TFA*, 214, 1-2.
- Sakaoğlu, S. (1978). İğde yolu ve Ersandık efsaneleri. *TFA*, 352, 8493.
- Sarıyıldız, B. (2022). Anadolu'nun fethi döneminde Şebinkarahisar Kalesi (1018-1081). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 53, 156-166. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1067646>.
- Saygı, O. (1970). Sarıgöl-Dömeke Savaşında Türk mucizesi. *TFA*, 255, 2753.
- Saygı, O. (1958). Genç Osman ve 'Şeyh Murtaza' efsanesi. *TFA*, 108, 1732-1733.
- Seyidoğlu, B. (1977). Mit, masal ve lejand. *TFA*, 338, 8085-8086.
- Şakar, G. (2025). *Yerel efsane araştırmaları*. Lisans Araştırma Yayınlanmamış Ödevi. Danışman: A.Zherdieva. Ankara Üniversitesi, DTCF, Halkbilimi Bölümü.
- Tan, N. (1979). Türk Folkloru'nun büyük kaybı. *TFA*, 364, 8843.
- Türkmen, F. (1977). 101 Anadolu Efsanesi. *TFA*, 335, 8017.
- Ulunay, R. C. (1963). Ramazan menkabeleri. *TFA*, 163, 2967.
- Urhan, C. (2020). *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi'ndeki masalların incelemesi*. Ankara: T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi).
- Uyguner, M. (1956). Anadolu ve efsaneleri. *TFA*, 84, 1331-1332.
- Üçyıldız, C. N. (1978). Yedi gardaşlar efsanesi. *TFA*, 348, 8378-8379.
- Ünver, A. S. (1949). Ayasofya Türk efsaneleri hakkında. *TFA*, 1, 9-13.
- Zherdieva, A. (2013). Legend as a form of cultural memory. *VIIIth International Cultural Studies Symposium. Memory and Culture*. Bilkent University. CD.

FİNANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazarlar, bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.

YAZAR KATKILARI: Yazarlar, makalenin tümünü ortak katkılarıyla oluşturmuştur.

ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır. Yazar, bu üründe derginin Yapay Zekâ politikasına uymayı taahhüt etmiştir.

VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The authors declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.

AUTHOR CONTRIBUTIONS: The authors have co-authored the entire article.

ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study. The authors have committed to complying with the journal's Artificial Intelligence policy in this product.

DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons NonCommercial license Attribution International License).